

AKTİF VATANDAŞLIK EĞİTİMİNİN SOSYAL BİLGİLER
PROGRAMINDAKİ YERİ*THE PLACE OF ACTIVE CITIZENSHIP EDUCATION IN THE
SOCIAL STUDIES CURRICULUM

*Cihan KARA***
*Yavuz TOPKAYA****
*Ufuk ŞİMŞEK*****

Özet:

2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı, modern dönemin klasik devletinin ihtiyaç duyduğu pasif iyi vatandaş yaklaşımından uzaklaşıp, yenedünya düzeninin yapısına uygun aktif vatandaşlık eğitimine doğru özellikle değerler ve beceriler boyutunda yeni kapılar açmaktadır. Nitekim sosyal bilgilerin genel amacı etkin vatandaş yetiştirmekle birlikte yaşam boyu süren becerileri öğrencilere kazandırmaktır.

II. Dünya Savaşı sonrasında tüketime dayalı ekonomiyi korumak için kitlelerin asgari yaşam standartına ulaştırılması gayesiyle sosyal refah devletini keşfedenler fordist-kitleselel üretimin yerini esnek üretime bırakması ile sosyal vatandaşlığın vergi sistemine getirdiği ağır yüklerden kurtulmak için aktif vatandaşlığı ileri sürmüşlerdir. Aktif vatandaşlık, toplumun her kesiminden vatandaşların daha katılımcı olmalarına ve daha önceleri devlet tarafından karşılanan bazı toplumsal ihtiyaç ve hizmetlerin artık vatandaşların kendileri tarafından karşılanmasına dayanmaktadır.

Günümüzde aktif vatandaşlık kavramının bireylere en etkili şekilde verilebildiği yerler muhakkak ki eğitim kurumlarıdır. Özellikle vatandaşlık bilincinin bireylerde oluşturulmasında ilköğretim döneminin önemi diğer eğitim kademelerine göre biraz daha önemlidir. Çünkü bu dönem içerisinde bulunan öğrencilerin bilişsel düzeyleri, programın belirlediği değer ve kazanımların en rahat şekilde verildiği dönemdir. Bununla birlikte öğrenciler için en hassas dönem olarak nitelendirilen ilköğretim dönemde sosyal bilgiler dersi aracılığıyla öğrenciler, normları sadece kendileri dışında gerçekleşen bir oluşum olarak görmeyecektir.

* Bu makale, 4-7 Mayıs 2012 tarihleri arasında Yıldız Üniversitesi'nde düzenlenen "4. Uluslararası Eğitim Araştırmaları Kongresi"nde sunulan sözlü bildirinin genişletilmesi ve geliştirilmesi suretiyle hazırlanmıştır.

** Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Bölümü Sosyal Bilgiler Eğitimi Ana Bilim Dalı Doktora Öğrencisi – Elazığ cihankara-tr@hotmail.com

*** Arş. Gör., Artvin Çoruh Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Sosyal Bilgiler Eğitimi Ana Bilim Dalı – Artvin yavuz-topkaya@hotmail.com

**** Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Sosyal Bilgiler Eğitimi Ana Bilim Dalı – Erzurum ufukersegun@gmail.com

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilgiler Programı, Değer Eğitimi, Aktif Vatandaşlık.

Abstract:

2004 Social studies curriculum has offered to new opportunities new citizenship education, suitable for new world order by moving away from passive citizenship approach. Hence general purpose of the social studies is both to bring up active citizen and to acquire life-long skills to students.

The ones who discovered social welfare state, claimed active citizenship to get rid of burden from social citizenship when fordist-massive production was replaced by flexible production after the Second World War. The active citizenship depends on which the citizens from all part of the society becomes more participative and meet their needs.

In the present days, schools are the places where the active citizenship concept has taught students. Primary schools are more important other schools in constituting consciousness of the citizenship. Because the developmental period in which primary school students are, makes it easier to teach the standards from the curriculum. In addition the student will not perceive that the norms are not constructed without them through the social studies curriculum.

Basic vision of the social studies is to bring up Turkish Republic citizens who are participative, know the rights and responsibilities and what to do in case of encountering any situation. In this context, the social studies curriculum aims to actualize aforementioned vision with six social studies skills. Observation, social participation, and empathy contribute to the active citizenship education. Those skills confined to the social studies, are closely related to service applications to society. 19 basic values which the social studies aim to teach, are specifically important in bringing up the active citizens. This study reveals the place of the active citizenship in the social studies curriculum in the light of literature.

Key words: Social Studies Curriculum, Values Education, Active Citizenship.

1. Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı 2004 yılında yenilenen ilköğretim Sosyal Bilgiler Öğretim Programının yenedünya düzeninin yapısına uygun olarak ileri sürülen aktif vatandaşlık eğitiminde özellikle değerler eğitimi bileşeninde çeşitli parametreler açısından ele alarak tartışmaktır.

2. Yöntem

Çalışmada içerik analizine tabi tutulan doküman, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından halen uygulanmakta olan İlköğretim sosyal bilgiler

öğretim programıdır. Ayrıca gerek alan yazındaki gerekse sosyal politika, hukuk, siyasal bilimler gibi disiplinlerde ele alınan aktif vatandaşlık kavramıyla sosyal bilgiler programının muhtelif bileşenleri taranmış, konu kuramsal spekülasyon yoluyla da tartışılmıştır.

3. Tartışma

Sosyal bilgiler dersinin ilk olarak, sosyal ve siyasal çatışmaların toplumları paramparça ettiği bir dönemde; devrim döneminin Fransa’ında ve tarihin en büyük göçmen ülkesi ABD’de karşımıza çıkmaktadır. 20.yüzyıl başlarında sosyal bir bütünlük sağlama arayışının neticesi olarak sosyal bilgiler dersinin ortaya çıkması anlaşılır bir durumdur. Sosyal hareketlilik ve değişim realitesini fark eden devletler kısa süre içerisinde bu değişimi ve hareketliliği kendi amaçları doğrultusunda kontrol edebilmek ve yönlendirebilmek için sosyal bilim disiplinlerini “iyi vatandaş” yetiştirmek adına normatif bir kurallar dizgesi haline getirip ilköğretim okullarına ders olarak yerleştirmişlerdir. Türkiye’de de sosyal bilgiler dersi 1968’den bu yana öncelikle vatandaşlık eğitiminde mihver bir ders olarak yer almıştır.

Sosyal bilgiler programının aktif vatandaşlık eğitimindeki rolünü belirlemeden önce vatandaşlık kavramı ve II. Dünya Savaşı sonrasında kurulan sosyal refah devletinin yerine ikame edilmeye çalışılan aktif vatandaşlık kavramlarının ne olduğuna veya ne olmadığına bakmak gerekir. Vatandaşlık anlayışı halkın egemenliği ile yakın bir ilişki içindedir. Bir halk egemenliği olarak nitelendirilebilecek olan demokrasi ile vatandaş olma arasında sıkı bir ilişki vardır (Akbaşlı, 2009: 48). Bu nedendir ki vatandaşlık kavramı ilk kez 1789 Fransız İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirgesi ile gündeme gelmiştir. Bu bildirme ile kişiler vatandaş statüsüne yükseltılarak eşit haklara sahip olmuştur. Bu bildirmeden önce Fransa’da soylular ve halk (tebaa) eşit sayılmamaktaydı (Kepenekci, 2008: 30). Denilebilir ki “vatandaşlık” uyrukluğ-tabiiyeti somut asillerden alıp soyut-anonim devlete devreden modern-demokratik bir kavramdır. Fransız Devrimi, tarihte ilk kez halk egemenliğine dayanan ulusal devleti sağlam temellere oturtmak için vatandaşlık eğitimini çok etkili bir araç olarak kabul etmişti. Onun için devrim “dinsel eğitim” yerine “ulusal eğitim”i hem bir hak hem de bir yükümlülük olarak düzenledi. Devrimin önemli liderlerinden Danton’un “*Herkes bilmelidir ki çocuklar ana babalarından önce Cumhuriyetin yavrularıdır*” sözü, devlet açısından vatandaşlık eğitiminin önemini vurgulamaktadır (Altunya, 2003: 4).

Beceriler, kavramlar, değerler ve genel amaçlardan oluşan 2004 sosyal bilgiler öğretim programı, modern dönemin klasik devletinin ihtiyaç duyduğu pasif iyi vatandaş yaklaşımından uzaklaşıp, yenedünya düzeninin yapısına uygun aktif vatandaşlık eğitimine doğru özellikle değerler ve beceriler boyutunda yeni kapılar açmaktadır. Değer eğitimcilerince değer eğitimi akımları arasında sayılan vatandaşlık eğitimi değerlerin

öğretilmesinde, içselleştirilmesinde büyük önem taşımaktadır. Etkili bir vatandaşlık eğitimi almış bireylerin, devletin temel ilkelerine bağlı olması ve vatandaşlık hak ve görevlerinin bilinciyle diğer insanların iyiliğini düşünerek hareket etmeleri beklenir (Akbaş, 2008: 346). Nitekim sosyal bilgilerin genel amacı etkin vatandaşlıktır. Yani bireylere yaşam boyu süren becerileri öğretmektir. Sosyal bilgiler derslerinin okullarda yer almasındaki temel amaç bireyin mensubu olduğu devlete göre vatandaş tipini yetiştirmektir (Safran, 2008: 12).

Devletin istediği vatandaş tipi ise rejim kurucularınca belirlenmektedir. 1929 dünya ekonomik buhranına kadar üretici özünü koruyan ve tasarrufçu püriten ahlakı teşvik eden kapitalizm, yaşadığı korkunç durgunlukla tüketim olmadan üretimin ayakta kalamayacağını anlamış ve insanları tüketmeye yöneltecek mekanizmaları, psikoloji bilimini, reklâmı, piyasa araştırmalarını vs. süreçleri devreye sokarak tüketim ideolojisini bütün bir sistemin temel belirleyicisi yapmıştır. Bundan sonra da hesapsız harcamaları savunan ve hazcı bir ahlakı tesis edecek şartlar hazırlanmaya başlanmıştır (Tambaş, 2011: 29). Fromm'a göre tamamıyla hareketli görünmesine rağmen bu "tüketici insan" tipi kendi iç anlamsızlığını sürekli artan tüketimle gidermeye çalışan ve aslında hareketten çok tembelliğe özlem duyan, çağdaş, yabancılaşmış ve sıkıntıdan patlamakta olan insanların neşeli ve mutlu olduklarını düşünmeleri aşılacaktır. Bundan dolayı çoğu sistemlerde insanlardaki yaşama sevgisi bastırılmış, yerine mülkiyet sevgisi kazandırılmıştır. 19.yüzyılın ikinci yarısında; endüstriyel dönemin üretim ve nüfus baskısı altındaki Marks'ın "çok sayıda yararlı şeylerin üretimi, aşırı sayıda yararsız insanın yaratılmasına neden olur" ifadesi otoritelerce insanların-nüfusun üretim ilişkilerinde hem emek hem de pazar mahiyetinde mülkiyet olarak görüldüğünün bir işaretidir. (Fromm, Tarihsiz: 27, 31-115, 116). II. Dünya Savaşı sonrasında tüketimi garantilemekten başka yararı olmayan kitlelerin asgari yaşam standartına ulaştırılması için sosyal refah devletini inşa edenler, fordist-kitlesele üretimden esnek üretim modeline geçmişlerdir. Böylelikle sosyal vatandaşların kamu harcamaları beraberinde vergi sistemine ağır bir yük getirmiştir. Bu ağır vergi yüklerinden bir süre sonra bunalan bireyler çıkış yolunu aktif vatandaşlıkta aramaya başlamışlardır. Bu tespit aktif vatandaşlık kavramının sosyal politikalar zemininde biçimlenişine ağırlık veren bir açıklamadır. Öte yandan sivil toplum kuruluşlarının aktif vatandaşlık için gerçekleştirdiği çalışmalar ayrıca önem taşımaktadır. Örneğin Cittadinanzattiva (Active Citizenship Network) gibi 115 binin üzerinde üye kişi ve kuruluşları "The network of networks (ağların ağı)" barındıran İtalyan sivil katılım hareketi 2001 yılından beri tüm Avrupa'da (AB'ye aday ülkeler de dahil olmak üzere) sağlık, tüketim, eğitim ve hukuk sahalarında sivil aktif vatandaş inisiyatifinin güçlenmesi için faaliyet yürütmektedir (ACN, 2012). Sivil toplum kavramıyla çok daha iyi anlaşılabilir olan aktif

vatandaşlık esasen resmi toplum kabul edilen devlet otriesinden her şeyin beklenmemesi ve insanların kendi sorunlarına kendilerinin bizzat sahip çıkmasını gerektirmektedir. Türkiye'nin önde gelen sivil toplum girişimcilerinden Nasuh Mahruki sivil toplumu şöyle tanımlamaktadır:

“Sivil Toplum Hareketlerini en basit ifadeyle; aktif vatandaşlık kavramı içinde değerlendirip, tanımını da; başkalarına saygı gösteren, sorun çözümede girişimci ve yenilikçi olan, eyleme dönük araçlar yaratabilen ve kendi iç enerjisi ile harekete geçebilen ve toplumun daha az şanslı kesimleri için toplumsal destek sağlamak üzere kendilerini düzenleyebilen örgütlü insan toplulukları.”
(http://www.nasuhmahruki.com/index.php?option=com_content&view=article&id=1576:aktif-vatandaslik_bilinci&catid=72:cumhuriyet-gazetesi-spor-eki-yazilari&Itemid=416)

Sanayi Devrimi beraberinde tarım toplumunu nasıl alt üst ettiyse, bilgi toplumu da XXI. yüzyılın sosyal ve siyasi düzenini yeniden şekillendirmektedir. Vatandaşların sorumluluklarını yerine getirebilmeleri için daha aktif olmaları gerektiği artık sık bir şekilde dile getirilmektedir. Yeni sosyal sistem, toplumla çatışma halinde olan, yabancılaşan sorunlu birey tipi yerine, toplumsal yapının işleminde önemli roller üstlenen, katılımcı, sorumluluk sahibi yeni bir birey tipi talep etmektedir. Bu anlamda özellikle de son 20 yıldan bu yana Batı'da uygulamaya konulan sosyal politika tedbirlerinin temel hedeflerinden biri, tarafları toplumla uyumlaştırmaya çalışmaktır. Yeni düzende birey açıkça, sosyo-politik çevresinin niteliğini yükseltmekle sorumlu, hatta yükümlü tutulmuştur (Şenkal, 2005: 47). Aktif vatandaşlığın ne olduğu konusunda kesin ve genel kabul gören tek bir açıklama bulunmamaktadır. Günümüzde aktif vatandaşlık denince ağırlıklı olarak “vatandaşların katılımının” anlaşıldığı da açıktır. Buradan hareketle aktif vatandaşlığın genel bir tanımı olarak, vatandaşların üyesi oldukları toplumdaki problemleri tanımlamada ve bu problemlerle baş etmede ve aynı zamanda yaşam kalitelerini yükseltmede aktif biçimde yer almalarını sağlayan imkânlarla sahip olmaları şeklinde yapılabilir.

İngiltere'de aktif vatandaşlığın yükselişi Thatcherizm'in son dönemleri olan 1988–1990 dönemine rastlar. 1988 Muhafazakâr Parti Konferansında aktif vatandaşlık 1990'lardaki muhafazakâr politikalar için anahtar tema kabul edilmiş ve Margaret Thatcher tarafından Thatcherizm uygulamalarının daha merhametli bir bileşeni olarak sunulma çabası olarak gösterilmiştir. Aktif vatandaşlığı 1980'ler boyunca, refah devleti tarafından yapılmayan ancak gerekli ve önemli görülen işlerin yapılmasında genç bireyleri daha aktif olmaya motive etmekle ilgili bir kavram olarak tanımlayanlar da olmuştur. Hükümetler, karşılıklı yükümlülüklerin bulunduğu dair söylemlerle, tüm bireylerin topluma aktif bir şekilde katılım sağlamaları gerektiğini vurgulamışlardır. Bunun yanında bireylerin, aktif birer vatandaş

olarak haklara ve yükümlülüklerle sahip olduğu bir toplum düzenini de yaratmaya çalışmışlardır (Sarıpek, 2006: 84-90).

Aktif vatandaşlık, esas itibariyle toplumun her kesiminden vatandaşların daha katılımcı olmalarına ve daha önceleri devlet tarafından karşılanan bazı toplumsal ihtiyaç ve hizmetlerin artık vatandaşların kendi aralarında karşılanmasına dayanmaktadır. Bu anlamda aktif vatandaşlık, vatandaşlar arasında sağlam komşuluk bağlarının ve güçlü dayanışma ve yardımlaşma duygularının kurulmasını gerektirmektedir. Diğer bir ifadeyle, devletin sosyal yükümlülüklerinde yani sosyal refah devleti anlayışında bir azalma görülürken buna karşılık vatandaşların birbirlerine karşı olan sosyal yükümlülüklerinde ise bir artışı meydana getirmeyi öngörmektedir (Sarıpek, 2006: 93).

Günümüzde insanlığın tarihinde hiç olmadığı kadar gerçekleşen bilginin niteliğindeki ve niceliğindeki baş döndürücü gelişmelerle insanoğlunun hayal gücünün sınırları artık aşılmaya başlanmıştır. Ancak Fromm'un ifadesiyle "teknolojik olarak uzay çağını yaşarken manevi-ahlaki anlamda taş devrinden bile geri düşmüş" bulunmaktayız. Örneğin; uzak gezegenlerdeki uzay gemisinin, gezegene yumuşak iniş yapmasını dünyadan kontrol edebilecek bilimsel gelişmişliğe karşılık, insanların toplumsal problemler karşısında çaresizlikle kıvrınması henüz önlenemedi. İnsanın bir çok hasta organını değiştirebilme ve hatta insanın kopyalanması aşamasına gelmesine karşılık, kişilikli fertler yetiştirmek çok ciddi bir sorun olarak varlığını hala korumaktadır. İstenirse dünyayı birkaç dakika içinde yok edecek silahlar yapıldı fakat haksızlıkların, kötükülerin hakkından gelinemediği gibi bütün bunlar karşısında insanlar pısrık bir hale getirildi (Garaudy'den akt. Vatandaş vd., 2009: 59). Batılı yazar Lessing gelecekte insanların en çok, bu kadar çok şey bilip bu kadar az uygulayan bizlere hayret edeceklerini belirtmektedir (Lessing, 2003: 11). Öte yandan siyasi ve toplumsal düzenin dayattığı değerlerle okullarda öğretilmeye çalışılan değerlerin birbirleriyle çelişmemesi gerekir. Vatandaşlık eğitiminde de önemli olan sosyal bilgiler programındaki değerlerin yaşanabilirliği, uygulamadaki geçerliliğidir. Siyasi-sosyal sistemimiz hangi değer üzerine kurulmuş ve neleri benimseyip yüceltmişse, gerçekte öğretilenler onlardır. İngiltere'de 1906'dan, Almanya'da 1881'den, Fransa'da 1882'den beri mecburi bir *ahlaki değer öğretimi* yapılmaktayken, bizde ise şuurlu bir değer eğitimi henüz gerçekleştirilememiştir. Bunun neticesinde Prof. Dr. Necmettin Tozlu'nun cümleleriyle "...vurdumduymazlık, aldaticılık ve her türlü sahtekarlık ruhlarımızda yuvalanmış, sokak, ev, toplum ve okul birbirinden farklı hizmet ve yapı durumuna gelmiştir." Bugün yetişmekte olan nesiller neyin doğru, neyin yanlış, neyin iyi, neyin kötü olduğuna karar vermede güçlük çekmektedirler (Yel ve Aladağ, 2009: 124-125).

Konularını normatif (kural koyucu) bir yöntemle işleyen sosyal bilgiler dersi öğrencilere temel bazı değerlerin kazandırılmasında, özellikle doğru karar verme becerilerinin hatta etik değerlerin oluşumunda çok önemli bir rol üstlenmektedir. Sosyal bilgiler, değerlerin doğruluklarını, gerçekliklerini eleştirmez. Onların doğru olduğunu varsayarak öğrencilerin o değerlere göre davranmasını sağlamaya çalışır. Çünkü değer, bir kişi veya topluluğun ideal kabul ettiği var olma tarzıdır (Doğan, 2011: 327). Hatta Duran'a göre sosyal bilgiler dersinin konuları tanımlayıcı olmakla kalmaz emredicidir (Duran, 2010: 121-131).

Vatandaşlık ve insan hakları eğitimi de daha çok insan hakları öğretimi olarak anlaşılmaktadır. Oysa vatandaşlık ve insan hakları eğitimi sadece öğretimle sınırlı değildir. Vatandaş olma bilinci ve insan hakları ile ilgili değerleri aktarmak ve belli davranış biçimlerini oluşturmak da bu eğitimin kapsamına girmektedir (Akbaşlı, 2009: 48). Aslında eğitimde amaç ekseriyetle sanıldığı ve artık bir retorik haline gelen sözüme "kalıcı izli davranış değişikliği"nden ibaret değildir. Hakiki manada bir kalıcılık için kişinin yalnızca davranışları değil tüm davranış örüntülerinin değiştirilmesi gerekmektedir (Şimşek, 2009: 4). Sosyal bilgiler programının normatif yönü ve değerler eğitimindeki duruş ve amacı vatandaşlık eğitiminin ve değer bunalımındaki toplumumuzun ihtiyacına da uygundur.

2004 sosyal bilgiler programının temel vizyonu; "...sosyal yaşamda etkin, üretken, haklarını ve sorumluluklarını bilen, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları yetiştirmektir." Program bu vizyonu gerçekleştirmek üzere ilköğretimdeki dokuz genel beceriye ek olarak altı sosyal bilgiler becerisi kazandırmayı hedeflemektedir. Bunlardan özellikle gözlem, sosyal katılım ve empati becerisi, aktif vatandaşlık eğitimine katkıda bulunur. Sosyal bilgiler dersine özgü olan bu beceriler ayrıca topluma hizmet uygulamaları ile doğrudan ilişkilidir (Gökçe, 2009: 556). Toplum hizmetlerinin değerler eğitimi ve vatandaşlık eğitiminde sağlayacağı somut yaşantılar ancak ayrı bir çalışma konusu olabilecek niteliktedir. Sosyal bilgiler programının kazandırmayı hedeflediği 19 temel değer ise aktif vatandaş yetiştirmede ayrı bir öneme sahiptir.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin yeterlikleri arasında artık Vatandaşlık Okuryazarlığı da yer almaktadır. Vatandaşlık okuryazarlığı, toplumsal dönüşümü daha iyiye doğru yönlendirmek için aktif katılımın nasıl olacağını bilme olarak tanımlanmaktadır. Vatandaşlık okuryazarlığı olarak adlandırılan bu beceri, toplumsal sorunlar ve vatandaşlık haklarıyla ilgili farkındalık oluşturarak, öğrenciler arasında ırksal, ekonomik, bölgesel ve dinsel dayanışma ve iletişimin gelişmesine da katkı sağlar (Gençtürk ve Sarpkaya, 2009: 59).

2005 yılında yapılan program değişikliğiyle İnsan Hakları ve Vatandaşlık dersi kaldırılmıştır. Ancak 8.sınıflara önce seçmeli ders olarak;

2011-2012 eğitim öğretim yılında ise yeniden haftalık birer saat olarak konulmuştur. Vatandaşlık ve insan haklarına ilişkin konular ilköğretimde 1. sınıftan itibaren bir ara disiplin olarak ele alınmıştır. İnsan hakları ve vatandaşlıkla ilgili kazanımlara ilköğretim 1, 2 ve 3. sınıflarda Hayat Bilgisi; 4, 5, 6 ve 7. sınıflarda Sosyal Bilgiler ve 8. sınıfta ise Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük derslerinde ara disiplin olarak yer verilmiştir (Akdağ ve Taşkaya, 2010: 88). Sosyal bilgiler programı ...ömür boyu vatandaşlık becerilerinin uygulanmasını öngören bir eğitim programıdır. Öğrencilerin 9-13 yaş arası gelişim dönemlerindeki kazandıkları bilgi, beceri, tutum ve değerlerin etkilerinin hayat boyu devam ettiği gerçeği göz önüne alınırsa aktif vatandaşlık eğitiminde sosyal bilgiler dersinin rolü daha iyi anlaşılacaktır.

Vatandaşlık eğitiminin temel amacı kişi ile toplum arasındaki ilişkileri ve bu ilişkilerin yarattığı hak ve yükümlülükleri öğretmektir (Altunya, 2003: 4). Sosyal bilgiler dersi de demokratik değerleri benimsemiş vatandaşlar olarak öğrencilerin topluma uyum sağlamalarını ve bu konuda edindikleri bilgi ve birikimleri yaşama geçirebilecekleri donanımları kazandırmayı sağlayan bir derstir (Merey, 2009: 680). Diğer yandan değer eğitimi, eğitimin sadece bir parçası olarak ele almak da yanlıştır. Değer, eğitim modelinin ruhudur ve eğitim, değerlerin ortasında veya içinde yapılması gereken bir etkinliktir.

154

Vatandaşlık eğitimi, bir arada yaşamayı kolaylaştıran, dayanışmanın ve hukuk kurallarının önemini vurgulayan ve benimseten, uyumu sağlayan, hoşgörü, uzlaşma, iç disiplin ve toplumun iyiliğini düşünme gibi değerlere atıfta bulunan bir eğitimidir (Akbaş, 2008: 346). Öğrencilerin en hassas dönemlerinde vatandaşlık eğitimi üstlenen sosyal bilgiler programının kazandırmayı hedeflediği beceriler ve değerler sayesinde öğrenciler sağlıklı bir toplumsallaşma sürecine girebileceklerdir. Bu süreç sonunda birey, normları kendi dışında gerçekleşen bir oluşum olarak görmeyecektir. Normlar artık bireyin kendine özgü bir özelliği haline gelmiş olacaktır (Kıncal, 2004: 24). Bu cümleden hareketle, okullar Collins'in vurguladığı, eğitim ve öğretimin belli bir amaç için araç olarak görüldüğü "akıl dışı" diploma savaşının yaşanacağı yerler olmaktan da uzaklaşacaksa (Collins'ten Akt. Tezcan, 2005: 32) yalnızca vatandaşlık eğitimiyle değil değerler eğitimiyle de ilgili aşmamız gereken büyük bir sorun önümüzde durmaktadır. Bu sorun: çift değerlilik veya eski ismiyle çifte standartlardır. Bazı düşünürlere göre çağdaş kültürün en belirgin özelliği insan yüzünün unutulmuş olması, insanın adeta sıfırlar toplamı bir varlık olarak görülmesi ve "her şey yapılabilir" ilkesinin eylemleri belirlemesidir. İnsana iki farklı değer biçenlerin özelliği kendilerine bazı hakları tanımada kullandıkları değerlilik ölçüsünün, başkalarını yargılarken kullandıkları ölçüden farklı olmasıdır. Çift değerlilik veya galiz bir tabirle ikiyüzlülük budur (Kuçuradi, 2009: 20). "*Olumsuz bir kendinden geçiş halindeki*" (Fromm, 1993: 295)

insanlığın nesne olmaktan özne olmaya doğru atılışı veya unuttuğu kendisini hatırlamasında, somut değer modelleri olan, çifte standarttan uzak öğretmenlerin varlığına ve değerleri merkeze alan bir vatandaşlık eğitimine ihtiyaç vardır.

Günümüz sosyal dünyasında güncel bilgi ve becerilerin birincil öneme sahip olduğu artık bilinmektedir. İnsanların bilgi toplumunun önde giden aktörleri olarak bilgiyi, sürekli olarak değişen yapıda, akıllıca ve etkili bir şekilde yaratarak kullanması insan kapasitesi olarak tanımlanmaktadır. Bu kapasiteyi en üst düzeye çıkartmak için, bir başka ifade ile etkin vatandaş olabilmek için bireylerin yaşamlarını kendi ellerine almayı istemeleri yaşam boyunca eğitim ve öğretimi sürdürebilmeleriyle ancak gerçekleşebilir (Mahiroğlu, 2005). Kant'ın "Aydınlanma..." dediği durum tam da bunu ifade etmektedir: "*Kişinin aklını başkalarının iradesinden kurtarıp kendi iradesi altına almasıdır*" (Cevizci, 2011: 12).

2004 program değişiklikleriyle gündeme etkin vatandaşlık kavramıyla bilginin ve öğrenmenin oluşumu ile ilgili bir yaklaşım olan yapılandırmacılık arasında felsefi bir bağ kurulabilir. Çünkü yapılandırmacılığı oluşturan iki temel unsur vardır. Birincisi, bilgi pasif olarak alınmaz, öğrenciler tarafından aktif olarak yapılandırılır. İkincisi ise dünyada tek bir doğru yoktur. Doğrular bireylerin algılayışına göre farklılık gösterir. Bilişsel yapılandırmacılıkta özellikle vurgulanan husus bilginin aynen biyolojik organizmalarda olduğu gibi sürekli çevreyle etkileşimden doğan organize olmuş sistemler olmasıdır (Dilaver ve Tay, 2008: 92-94). Sosyal yapılandırmacılıkta ise bilgiyi yapılandırmak zaten sosyal bir etkinliktir. Radikal yapılandırmacılıkta ise bireyin algılama süreci ve kişisel deneyimleri ön plana alınmaktadır. Aktif vatandaşlık hedefine yapılandırmacı öğrenme kuramını esas alan son eğitim reformuyla ve özellikle sosyal bilgiler programıyla, sosyal kulüpler yönetmeliği ve topluma hizmet uygulamalarının da katkısıyla önemli bir adım atıldığını söylemek mümkündür.

Türkiye'de "aktif vatandaşlık" kavramıyla ilgili akademik çalışmalar genellikle makale ve bildiri düzeyinde kalmaktadır. "aktif vatandaşlık" başlığını taşıyan tek tez çalışmasının (G. Kabukcu'ya ait Active Citizenship Community Policing in Turkey adlı master çalışması) polislik mesleği ile ilgili olması da oldukça dikkat çekicidir.

4. Sonuç

Beceriler, kavramlar, değerler ve genel amaçlardan oluşan 2004 sosyal bilgiler öğretim programı, modern dönemin klasik devletinin ihtiyaç duyduğu pasif iyi vatandaş yaklaşımından uzaklaşıp, yenedünya düzeninin yapısına uygun aktif vatandaşlık eğitimine doğru özellikle değerler ve beceriler boyutunda yeni kapılar açmaktadır. Nitekim sosyal bilgilerin genel

amacı etkin vatandaşlar yetiştirmek ve bireylere yaşam boyu süren becerileri öğretmektir. Sosyal bilgiler derslerinin okullarda yer almasındaki amaç bireyin mensubu bulunduğu devletin istediği vatandaş tipini yetiştirmektir (Safran, 2008: 12).

Devletin istediği vatandaş tipi ise rejim kurucularınca belirlenmektedir. 1929 dünya ekonomik buhranına kadar üretici özünü koruyan ve tasarrufçu püriten ahlakı teşvik eden kapitalizm, yaşadığı korkunç durgunlukla tüketim olmadan üretimin ayakta kalamayacağını anlamış ve insanları tüketmeye yöneltecek mekanizmaları, psikoloji bilimini, reklâmı, piyasa araştırmalarını vs. süreçleri devreye sokarak tüketim ideolojisini bütün bir sistemin temel belirleyicisi yapmıştır. Bu “tüketici insan” tipi kendi iç anlamsızlığını sürekli artan tüketimle gidermeye çalışan ve aslında hareketten çok tembelliğe özlem duyan, çağdaş ve yabancılaşmış insanlar artık farklı sıkıntılar içerisinde. Ancak yeni yapı, onlara neşeli ve mutlu olmaları düşüncesini sürekli aşılacaktır. Çoğu sistemlerde insanlardaki yaşama sevgisi bastırılarak yerine mülkiyet sevgisi kazandırılmaya çalışılmıştır. 19.yüzyılın ikinci yarısında; endüstriyel dönemin üretim ve nüfus baskısı altındaki Marks’ın “çok sayıda yararlı şeylerin üretimi, aşırı sayıda yararsız insanın yaratılmasına neden olur” ifadesi otoritelerce insanların-nüfusun üretim ilişkilerinde hem emek hem de pazar mahiyetinde mülkiyet olarak görüldüğünün bir işaretidir (Fromm, tarihsiz: 27, 31, 115, 116). II. Dünya Savaşı sonrasında tüketimi garantilemekten başka yararı olmayan kitlelerin asgari yaşam standartına ulaştırılması için sosyal refah devletini icat edenler, fordist-kitlesele üretim yerine esnek üretim modelini benimsemişlerdir. Sosyal vatandaşlar, kamu harcamalarına dolayısıyla vergi sistemine getirilen ağır yüklerden bunalarak bu defa da çıkış yolu olarak, aktif vatandaşlığı ileri sürmüşlerdir.

Aktif vatandaşlık, vatandaşlar arasında sağlam komşuluk bağlarının ve güçlü dayanışma ve yardımlaşma duygularının kurulmasını gerektirmektedir. Diğer bir ifadeyle, devletin sosyal yükümlülüklerinde-sosyal refah devleti anlayışında bir azalma buna karşılık vatandaşların birbirlerine karşı olan sosyal yükümlülüklerinde ise bir artış meydana getirmeyi öngörmektedir (Sarıpek, 2006: 93). Aktif vatandaşlığı 1980’ler boyunca, refah devleti tarafından yapılmayan ancak gerekli ve önemli görülen işlerin yapılmasında genç bireyleri daha aktif olmaya motive etmekle alakalı bir kavram olarak tanımlamak mümkündür.

Aktif vatandaşlık hedefine son eğitim reformuyla ve özellikle sosyal bilgiler programıyla, sosyal kulüpler yönetmeliği ve topluma hizmet uygulamalarının da katkısıyla önemli bir adım atıldığını söylemek mümkündür. “*Olumsuz bir kendinden geçiş halindeki*” (Fromm, 1993: 295) insanlığın nesne olmaktan özne olmaya doğru atılışı veya unuttuğu kendisini hatırlamasında, somut değer modelleri olan, çifte standarttan uzak

öğretmenlerin varlığına ve değerleri merkeze alan bir vatandaşlık eğitimine ihtiyaç vardır.

Siyasi ve toplumsal düzenin dayattığı değerlerle okullarda öğretmeye çalıştığımız değerlerin çelişmemesi gerekir. Vatandaşlık eğitiminde de önemli olan sosyal bilgiler programındaki değerlerin yaşanabilirliği, uygulamadaki geçerliliğidir. Siyasi-sosyal sistemimiz hangi değer üzerine kurulmuş ve neleri benimseyip yüceltmişse, gerçekte öğretilenler onlardır. Klasik ilerlemeci fikre karşı çok güçlü seslerin çıktığı düşünce dünyasında en umutlu sosyal bilimcilerin dahi toplumsal değerler ve ahlaki standartlar açısından geçmiş ile günümüz arasında önemli bir fark olmadığı görüşünü taşıdıklarına tanık oluyoruz (Dökmen, 2010: 107). Oysa ki belli bir ilerlemenin olması beklenirdi.

Dünyanın genelinde olduğu gibi Türkiye’de ise şuurlu bir değer eğitimi gerçekleştirilememiştir. Bunun neticesinde “...vurdumduymazlık, aldattıcılık ve her türlü sahtekarlık ruhlarımızda yuvalanmış, sokak, ev, toplum ve okul birbirinden farklı hizmet ve yapı durumuna gelmiştir.” Bugün yetişmekte olan nesiller neyin doğru, neyin yanlış, neyin iyi, neyin kötü olduğuna karar vermede güçlük çekmektedirler (Yel ve Aladağ, 2009: 124-125).

Konularını normatif (kural koyucu) bir yöntemle işleyen sosyal bilgiler dersi öğrencilere temel bazı değerlerin kazandırılmasında, özellikle doğru karar verme becerilerinin hatta etik değerlerin oluşumunda çok önemli bir rol üstlenmektedir. Değerler eğitiminin eğitimin bir parçası olmadığını bilakis eğitimin değerlerin ortasında-içinde yapılması gereğinin bilinciyle hareket eden eğitimcilerle ihtiyaç duyulduğu açıktır. Değerler eğitiminin, her türlü öğrenme faaliyetini sınavlardaki başarıya dolayısıyla yalnızca bilişsel hedeflere odaklanmış bir okul sisteminde duyuşsal hedeflerin ciddiye alınmasıyla mümkün olacağı da açıktır. Kaldığı duyuşsal öğrenme basamaklarının *alma* ve *tepki verme* basamaklarının aynı zamanda bilişsel alan özelliği taşıdıkları bilinmektedir (Akbaş, 2008: 338). Sosyal bilgilerin ana hedeflerinden olan etkili vatandaşlık eğitiminin gerçekleşmesi ise yalnızca bir bilgi sorunu değildir. Bu bilgilerin aynı zamanda *değer verme*, *örgütlenme*, *kişilik haline getirme* gibi değer kavramlarıyla içiçe olan duyuşsal alan basamaklarında işlenerek davranışa dönüştürülmesi mecburidir.

Vatandaşlık, devlete hukuk bağı ile bağlanarak gerçekleştiği halde hak ve sorumluluklarını bilen, gerçek bir vatandaş olma niteliği Vatandaşlık eğitimi ile kazanılır. Vatandaşlık eğitiminin temel amacı kişi ile toplum arasındaki ilişkileri ve bu ilişkilerin yarattığı hak ve yükümlülükleri öğretmektir (Altunya, 2003: 4). Sosyal bilgiler dersi de demokratik değerleri benimsemiş vatandaşlar olarak öğrencilerin topluma uyum sağlamalarını ve bu konuda edindikleri bilgi ve birikimleri yaşama geçirebilecekleri

donanımları kazandırmayı sağlayan bir derstir (Merey, 2009: 680). Öğrencilerin en hassas dönemlerinde vatandaşlık eğitimini üstlenen Sosyal bilgiler programının kazandırmayı hedeflediği beceriler ve değerler sayesinde öğrenciler sağlıklı bir toplumsallaşma sürecine girebileceklerdir. Bu süreç sonunda birey, normları kendi dışında gerçekleşen bir oluşum olarak görmeyecek, aksine normları kendine özgü olan bir özellik olarak algılayacaktır (Kıncal, 2004: 24).

Neticede 2004 sosyal bilgiler öğretim programının bilgi, beceri, tutum, değerler ve kavramlar eğitiminde açtığı yeni anlayış milli eğitimde 2005 yılından itibaren uygulamaya başlanan sosyal klüpler yönetmeliğinin sunduğu topluma hizmet çalışmalarlarıyla aktif vatandaşlık eğitiminin hedeflediği kazanımlara kendiliğinden yaklaşılabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- ACN. (2012). <http://www.activecitizenship.net/civic-activism.html> (E.T: 01-02-2012).
- Akbaş, Oktay. (2008). Sosyal Bilgilerde Değerler ve Öğretimi. *Özel Öğretim Yöntemleriyle Sosyal Bilgiler Öğretimi*. (Ed. B. Tay ve A. Öcal). Ankara: Pegemakademi Yay.
- Akbaşlı, Sait. (2009). Sosyal Bilgiler Öğretiminde Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi. *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar – 1*. (Ed. R. Turan. A. M. Sünbül, H. Akdağ). Ankara: Apegem Akademi Yay.
- Akdağ, Hakan ve Taşkaya, Serdarhan M. (2010). Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitiminin Sosyal Bilgiler Öğretimindeki Yeri. *Sosyal Bilgilerin Temelleri*. (Ed. R. Turan. K. Ulusoy). Ankara: Maya Akademi Yay.
- Altunya, Niyazi. (2003). *Vatandaşlık Bilgisi*. Ankara: Nobel Yay.
- Cevzici, Ahmet. (2011) *Eğitim Felsefesi*. İstanbul: Say Yay.
- Doğan, İsmail. (2011). *Eğitim Sosyolojisi*. Ankara: Nobel Yay.
- Dilaver, H. Hüseyin ve Tay, Bayram A. (2010). *İnsanın Korunakları Deriden Kültüre 1*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Dilaver, Hüseyin H. ve Tay, Bayram. (2008). Sosyal Bilgilerde Yapılandırmacılık. *Özel Öğretim Yöntemleriyle Sosyal Bilgiler Öğretimi*. (Ed. B. Tay ve A. Öcal). Ankara: Pegemakademi Yay.
- Duran, Hacı. (2010). Sosyal Bilgiler Disiplininde Sosyolojinin Yeri ve Önemi. *Sosyal Bilgilerin Temelleri*. (Ed. R. Turan ve K. Ulusoy). Ankara: Maya Akademi Yay.
- Fromm, Eric. (Tarihsiz). *İtaatsizlik Üzerine Denemeler*. (Çev. A. Sayın). İstanbul: Mert Yay.
- Fromm, Eric. (1993). *İnsanda Yıkıcılığın Kökenleri*. (Çev. Ş. Alpagut). İstanbul: Payel Yay.
- Geçtürk, Ebru ve Sarpkaya, Gülfem. (2009). Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Yeterlilikleri. *Sosyal Bilgiler Öğretimi*. (Ed. M. Safran). Ankara: Apegem Akademi Yay.

- Gökçe, Nazlı (2009). Sosyal Bilgiler Eğitiminde Topluma Hizmet Uygulamaları. *Sosyal Bilgiler Öğretimi*. (Ed. M. Safran). Ankara: Apegem Akademi Yay
- Kepenekci, Yasemin K. (2008). *İnsan Hakları ve Vatandaşlık*. Ankara: Ekinoks Yay.
- Kıncal, Remzi Y. (2004). *Vatandaşlık Bilgisi*. Ankara: Nobel Yay.
- Kuçuradi, İoanna. (2009). *Çağın Olayları Arasında*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yay.
- Lessing, Doris. (2003). *İçinde Yaşamayı Seçtiğimiz Hapishaneler*. (Çev. B. Kurt). İstanbul: Çitlembik Yay.
- Mahiroğlu, Ahmet (2005). Avrupa Birliği Ülkelerinde Yeni Eğitim Politikaları <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/167/orta3-mahiroglu.htm> (E.T: 31.01.2012).
- Mahruki, Nasuh. (2012). “Aktif Vatandaşlık Bilinci” http://www.nasuhmahruki.com/index.php?option=com_content&view=article&id=1576:aktif-vatandaslik_bilinci&catid=72:cumhuriyet-gazetesi-spor-ekiyazilari&Itemid=416 (E.T: 02.10.2012)
- Merey, Zihni. (2009). İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretiminde Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi. *Sosyal Bilgiler Öğretimi*. (Ed. M.Safran). Ankara: Apegem Akademi Yay.
- Safran, Mustafa. (2008). Sosyal Bilgiler Öğretimine Bakış. *Özel Öğretim Yöntemleriyle Sosyal Bilgiler Öğretimi*. (Ed. B. Tay ve A. Öcal). Ankara: Pegemakademi Yay.
- Sarıipek, Doğa Başar. (2006). *Sosyal Vatandaşlık ve Günümüzde Yaşadığı Dönüşüm: Aktif Vatandaşlık (Sosyal Politika Açısından Bir Değerlendirme)*. <http://www.calismatoplum.org/sayi9/sariipek.pdf> (E.T: 30.01.2012)
- Şenkal, Abdülkadir. (2005). *Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika*. İstanbul: Alfa Yay.
- Şimşek, Ali. (2009). *Öğretim Tasarımı*. Ankara: Nobel Yay.
- Tambaş, Ufuk. (2001). Baudrillard’ı Anlamak. (Ed. O. Adanır). *Özne Dergisi*, 14. Kitap-Bahar 2011 Jean Baudrillard.
- Tezcan, Mahmut. (2005). *Sosyolojik Kuramlarda Eğitim*. Ankara: Anı Yay.
- Vatandaş, Cemalettin, Eser, Burçin ve Erdoğan, Mehtap. (2009). Modern Bilim Örnekliğinde Gerçeğin Kuşatılması Sorunu. *Sosyal Bilim Etik ve Yöntem*. (Ed. O. Konuk ve A. K. Bayram). Ankara: Liberte Yay.
- Yel, Selma ve Aladağ, Soner. (2009). Sosyal Bilgilerde Değerlerin Öğretimi. *Sosyal Bilgiler Öğretimi*. (Ed. M. Safran). Ankara: Apegem Akademi Yay.